

УДК 004.65:050:025.5(477)

Олена Пастушенко,

головний спеціаліст департаменту атестації кадрів
МОН України, канд. філол. наук

РОЗВИТОК ЗВЕДЕНИХ ТА КОРПОРАТИВНИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ ПЕРІОДИКИ ЯК НАУКОВО-ДОВІДКОВОГО СЕГМЕНТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Періодичні видання є важливим інформаційним джерелом розвитку соціокультурного середовища. Їхня специфіка – оперативність інформаційного повідомлення про різні актуальні аспекти соціальної діяльності, політичного, економічного, наукового, культурного та освітнього життя, робить цей вид продукції надзвичайно затребуваним у суспільстві.

У наш час, коли виникло нове мультикультурне середовище, з'явилися телекомунікаційні засоби передачі інформації, що гарантують широкий доступ до представленого в інтернет-мережі ресурсу, значно зростають можливості опрацювання, зберігання й оприлюднення інформації посередництвом високошвидкісних технологій та включення періодичних видань у суспільний та науковий обіг, формування електронного соціального простору. Це підсилюється й розвитком сучасних соціальних комунікацій, які є процесом взаємодії та діяльності багатьох фахівців та суспільних інститутів, спрямованих на розвиток суспільних відносин.

Зі свого боку, ця специфіка періодики вимагає від бібліотек оперативності у створенні науково-довідкового апарату на ці видання, тому сучасний розвиток документально-інформаційної діяльності в бібліотеках пов'язаний із створенням бібліографічних ресурсів періодики й преси на базі сучасних електронних технологій. У період 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. відбулися суттєві зміни і в технологічних засадах створення інформаційної бази періодики. Значно прискорений розвитком електронних технологій та мережевих ресурсів сучасний комунікаційний процес у сфері документальних ресурсів, що на засадах вільного й необмеженого доступу дає змогу прискорити обіг інформації про джерела періодики та її дослідження, спростити підготовку видань, забезпечити нові форми пошуку інформації. Інноваційні інтернет-технології дають можливість формувати корпусні електронні покажчики й бази даних, що спрямовані на розкриття повного репертуару преси й періодичних видань, що виходили в Україні.

Ця актуальна проблема формування документального ресурсу періодики як науково-довідкового сегмента інформаційного наукового простору України, оцінка його стану, змістовна характеристика науково-довідкового й науково-інформаційного напрямів, внеску українських дослідників у його розвиток лише фрагментарно висвітлена в історико-бібліографічних працях, обмежених предметом конкретного дослідження.

Сучасні бібліографічні ресурси в бібліотеках України формуються з урахуванням розвитку новітніх технологій, створюються електронні каталоги та бази даних на періодичні видання й газетні надходження, на сайтах бібліотек розміщуються бібліографічні видання в цифровому вигляді, що, безумовно, допомагає орієнтуватися в сучасній періодиці, оцінити її місце в книжковій та газетній спадщині.

На сьогодні склалися два напрями репрезентації бібліографічної інформації газет і періодичних видань в електронному вигляді, що відрізняються змістовним аспектом.

Перший – створення електронних каталогів газет і періодичних видань у бібліотеках, які розкривають поточні сучасні надходження до бібліотек. Ці ресурси в поточному режимі готують усі великі бібліотеки для розкриття надходжень і поповнення електронних каталогів як частини науково-пошукового апарату бібліотек, що є частиною комплектування.

Другий – формування ретроспективного ресурсу покажчиків газет та періодичних видань, що тісно пов'язані з формуванням електронних ресурсів преси як складової національної бібліографії України і розкриває її культурну спадщину в минулому. Підготовка такого електронного каталогу або покажчиків базується на значній науково-дослідній роботі з питань виявлення, атрибуції джерел періодики і преси, їх наукового аналізу. У цьому напрямі на сьогодні домінує цифрове копіювання створених бібліотеками покажчиків, а електронний ресурс баз даних представлений обмежено.

Перший напрям, що є об'єктом запропонованої статті, є пріоритетним у діяльності бібліотек різного рівня, як національного, галузевого, так і обласного рівня. Розвиток інформаційної діяльності бібліотек у галузі періодики дуже швидко показав необхідність створення корпоративної каталогізації та єдиного інформаційного ресурсу в усіх його аспектах – бібліографічного, повнотекстового, онлайнного.

Ідея зведеного каталогу бібліотечної періодики виникла давно, оскільки значний відсоток тих самих періодичних видань замовляється та опрацьовується багатьма бібліотеками, що призводить до дублювання діяльності й ресурсів, невинуваті втрати робочого часу та незручності

в пошуку інформації. З іншого боку, лише сучасні інформаційні технології та підготовлені з їх допомогою каталоги дають можливість отримати інформацію про підписку інших бібліотек, наявність необхідних видань, а у разі наявності цифрового ресурсу періодичних видань та газет, значно оперативніше отримати актуальну інформацію. Для бібліотек важливо й мати можливість зкорегувати свою підписку, замовляти журнали та газети в інших бібліотеках, повніше задовольняти потреби користувачів бібліотек, а також здійснювати власну інформаційно-аналітичну діяльність.

Західні бібліотеки вже три десятки років створюють у такому режимі свої каталоги періодичних видань на засадах корпоративного опрацювання й репрезентації інформації в національних та міжнародних системах. Наймасштабнішим проектом є Світовий каталог мережевого (онлайн-нового) комп'ютерного бібліотечного центру *A global catalog (OCLC–WorldCat)*. WorldCat містить документи й матеріали різноманітних форматів (фізичні й електронні): записи книг, відео, періодичних видань, статті, книги, музику, електронні книги, ноти, генеалогічну літературу, культурні артефакти, цифрові об'єкти, веб-сайти та багато іншого, що зберігаються у 57 тис. бібліотек із 112 країн світу, представлені 470 мовами. OCLC співпрацює з національними бібліотеками в багатьох країнах, більше 40 національних каталогів у тому числі Польщі, Австралії та Нової Зеландії [20].

У 1997 р. було розроблено інтерфейс World Wide Web для Онлайнової служби електронних журналів OCLC (OCLC Electronic Journals Online Service), який дає можливість отримати доступ до журналів з великої кількості комп'ютерів при використанні програмного забезпечення Mosaic, розробленого Національним центром використання суперкомп'ютерів (National Center for Supercomputing Applications – NCSA). Завдяки програмному забезпеченню Mosaic користувачі IBM PC, Macintosh і UNIX отримали доступ до інформації, що надається Онлайновою службою електронних журналів OCLC, у тому числі повнотекстової, кольорової графічної інформації, складними цитатами й таблицями. Користувачам IBM PC доступ до Служби електронних журналів OCLC було відкрито через інтерфейс програми Guidon, розробленої OCLC для Windows [13].

У складі WorldCat існує ресурс більш ніж 91 495 журналів із зазначенням їх місця зберігання й повними текстами публікацій. Ці журнали представляють назви, включені до WorldCat і з інших джерел, таких як Gale, EBSCO, H. W. Wilson, the Modern Language Association, the British

Library Inside Serials, JSTOR та Elsevier. Пошуковий інтерфейс періодичних видань має такі основні елементи: *тема*: предметний покажчик; *автор*: іменний покажчик; *назва*: слова або фраза з назви статті; *назва журналу*: слова або фраза з назви статті; *стандартний номер*: ISBN, ISSN, або шифр Бібліотеки Конгресу США; *видавець*: слово або фраза з назви або імені видавця [22].

У базі WorldCat існують і повнотекстові журнальні статті з більш ніж 91 495 найменувань журналів різних постачальників: ArticleFirst, British Library Inside Serials, ERIC, MEDLINE, JSTOR, OAIster PapersFirst, ProceedingsFirst та Elsevier доступні через WorldCat у багаторічному проєкті OCLC та бібліотек-учасниць. Ресурс містить понад 12,9 млн записів у базі знань WorldCat. Для корпоративного формування електронного ресурсу журнальних статей OCLC організовано через засоби бази знань колекцій світового каталогу (WorldCat knowledge base collections): каталогізація бібліографічних записів у MARC-форматі, можливість використовувати вже зроблені записи, формування власних тематичних колекцій тощо [21].

Успішно створюється Зведений каталог періодики бібліотек Росії [14]. Проєкт Зведеного каталогу періодики бібліотек Росії виконується Асоціацією регіональних бібліотечних консорціумів (АРБІКОН) за підтримки Міністерства культури Російської Федерації з 2008 р. Початок проєкту було закладено попередніми розробками, що виконувалися впродовж семи років, і базувався на партнерських відносинах між асоціацією, бібліотеками та Міністерством культури Російської Федерації і був спрямований на вдосконалення бібліотечних технологій у галузі використання фонду періодичної літератури бібліотек країни. Російські бібліотекарі засновували корпоративний проєкт на базі загальнодоступних бібліотек, оскільки в них така діяльність є найбільш ефективною у зв'язку з майже спільною номенклатурою часописів, що ними виписуються. Відсоток пересікання переліку таких видань є дуже високим, порівняно, наприклад, із вузівськими або галузевими бібліотеками, де номенклатура журналів та газет значно розрізняється й диктується специфікою галузі. Що стосується останніх, то там створюються галузеві корпоративні проєкти.

Проєкт розпочався, коли група російських бібліотек вирішила об'єднати свої зусилля та скоротити витрати на створення бази даних аналітичних бібліографічних записів на статті з вітчизняних періодичних видань. Було створено Асоціацію *MARC* (Міжрегіональний аналітичний розпис статей) [11], яка почала діяльність із 2001 р. Зміст кооперативної взаємодії склався з того, що бібліотека-учасниця бере на себе

відповідальність за аналітичний розпис кількох журналів (чітко закріплених за нею) і має можливість використовувати весь масив БД. Загальну координацію дій здійснює бібліотека-координатор, обрана на один рік; діють методична й програмно-технічна ради.

За даними із сайту асоціації (<http://mars.udsu.ru>), сьогодні проект об'єднує 181 бібліотеку різних систем і відомств, які загальними зусиллями створюють зведену базу даних, що містить повний аналітичний розпис 1473 журналів». Пошук ресурсами Асоціації МАРС здійснюється через сайт Асоціації АРБІКОН (тільки для зареєстрованих користувачів). Для знайомства з технологією пошуку й запозичення відкрита тестова база.

Отже, зведений каталог періодики бібліотек Росії з'явився після опрацювання методичних засад його створення. Проект «Міжрегіональний аналітичний розпис статей» (МАРС) завершився створенням спеціального методичного документа, де розкривалися методичні засади й принципи корпоративної взаємодії, ресурси й сервіси проекту, методика заповнення полів аналітичних бібліографічних записів на статті з періодичних видань [17]. З іншого боку, було підготовлено офіційно узгоджені методичні рекомендації «Електронна доставка документів» [18].

Україна також звернула свою увагу на необхідність створення такого ресурсу. Перші корпоративні об'єднання бібліотек виникли в Україні також наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., коли необхідність кооперацій зусиль для найефективнішого задоволення потреб сучасного користувача була усвідомлена як нагальна потреба бібліотеками – передплатниками електронних журналів, що вже працювали на засадах певного програмного забезпечення і формували електронні каталоги. Вони були першими учасниками бібліотечного сегмента інтернет-середовища – новаторами, які усвідомили необхідність кооперації у цій сфері [10].

Ініціатива в цьому питанні була взята обласними універсальними науковими бібліотеками (ОУНБ), які традиційно виконували роль методичних центрів, були відповідальні за ефективне функціонування бібліотечної системи регіону в цілому: аналізували діяльність книгозбірень, відстежували зміни в бібліотечній справі, досліджували бібліотеки з метою вивчення, оцінки їх роботи й надання допомоги. Вони є координатором бібліотек і ресурсів, визначають розвиток бібліотечної політики та виконують роль ініціаторів створення єдиного соціокультурного середовища регіону. За їх ініціативи, на кооперативних засадах, обов'язковим є створення зведених каталогів періодичних видань, передплатених бібліотеками регіону.

Зведені каталоги передплачених періодичних видань можуть публікуватися як традиційні покажчики, а також представлені в електронній формі та доступні для перегляду на веб-сторінках бібліотек (наприклад, «Зведена картотека періодичних видань м. Тернопіль»: покажчик розміщений на сайті Тернопільської ОУНБ) (<http://www.library.te.ua/katalogue/>).

Іншою формою стала електронна картотека на веб-сайтах бібліотек-координаторів («Зведений електронний каталог періодичних видань, передплачених бібліотеками Луганського регіону») (<http://katalog.library.lg.ua/>). Іноді електронні каталоги періодики мають галузевий поділ («Зведений каталог періодичних видань бібліотек сільськогосподарського напрямку Вінницької області на 2007 р.» (покажчик), «Список періодичних видань, що передплачені бібліотеками медичних установ м. Херсона та області на 2009 р.» (покажчик); «Зведений каталог періодичних видань бібліотек для дітей міста Києва».

Створення корпоративних проєктів зведених каталогів бібліотек регіону почало розвиватися вже на початку ХХІ ст. Формування зведеного каталогу міст та області взяли на себе обласні бібліотеки. У цих каталогах вміщено інформацію про місцезнаходження журналу в тій чи іншій бібліотеці, періоди підписки, при виконанні довідок, тематичних запитів щодо МБА тощо. Ініціаторами в корпоративної каталогізації та створенні зведеного електронного ресурсу стали такі обласні міста як Луганськ, де створено: «Зведений електронний каталог періодичних видань м. Луганськ [3], Івано-Франківськ: «Зведений каталог періодичних видань, передплачених провідними бібліотеками м. Івано-Франківськ» [6]; Миколаїв: «Ресурси бібліотек м. Миколаїв» [16]; Дніпропетровськ: «Зведений електронний каталог періодичних видань, передплачених провідними бібліотеками м. Дніпропетровськ» [1]. Уже понад 10 років існує Зведений електронний каталог періодичних видань бібліотек Маріуполя [4].

У Києві реалізовано великий проєкт «Автоматизований зведений каталог періодичних видань бібліотек вищих навчальних закладів м. Київ» [2]. З 2010 р. Національна бібліотека України для дітей започаткувала проєкт щодо розподіленого розпису передплачених дитячими бібліотеками України періодичних видань [9].

Зведений каталог періодичних видань харківських бібліотек створено на базі Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка [5].

Працюють над створенням регіонального проєкту корпоративних каталогів бібліотеки Миколаївська ОУНБ, яка створює «Регіональний корпоративний каталог періодичних видань бібліотек Миколаївської області», розвивається корпоративна співпраця бібліотек регіону

в створенні спільних інформаційних продуктів – зведеного каталогу статей з періодичних видань Миколаївської області [8].

На базі Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського діє Центрально-Український Кооперативний Каталог (ЦУКК) [19], що містить аналітичні описи статей 114 назв журналів української періодики.

Досвід формування моделей корпоративної взаємодії в галузі корпоративної каталогізації наукової періодики показує нам медичні бібліотеки, які створили Міжрегіональну корпоративну систему каталогізації медичної періодики [12].

Електронні каталоги надають можливість створення якісного інформаційного ресурсу – зведеної анотованої бібліографічної бази даних статей періодичних видань України, дають змогу зменшити витрати на бібліографічне опрацювання документів за рахунок одноразового введення інформації, складання бібліографічного опису на документ із подальшим багаторазовим його використанням усіма учасниками. Не останнім аргументом є й забезпечення обміну інформаційними ресурсами між бібліотеками-учасницями та забезпечення вільного доступу до інформаційного ресурсу.

Слад згадати про головні корпоративні проекти каталогів періодичних видань бібліотек України. З 2008 р. почав реалізовуватись проект зі створення електронних баз даних бібліографічних записів на статті з українських періодичних видань «Придніпровський корпоративний каталог» у Дніпропетровську [15].

У Запоріжжі Бібліотека Запорізької державної інженерної академії (ЗДІА) взяла на себе ініціативу створення «Корпоративної база даних періодики» [7], де представлено періодичні видання, які є в наявності у корпоративній базі даних бібліотек Запорізької державної інженерної академії, Запорізького національного технічного університету та Запорізького національного університету.

Певний різновид зведеної бази даних представляє ресурс періодичних видань, визнаних фаховими МОН України, під назвою «Україніка наукова», представлений на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (nbuv.gov.ua).

Перехід на електронні технології комплектування й організації ресурсів періодики в наукових, обласних та галузевих бібліотеках надає можливості організації кооперації у питаннях створення бібліографічного ресурсу та баз даних статей на загальнодержавному рівні. Корпоративні ресурси поки ще різноманітні за змістом – це й списки, і анотована бібліографія, і бази даних з аналітичним змістом та розписом статей.

Короткий огляд наявних корпоративних проєктів у галузі періодики показав, що Україна розпочала цю роботу на міському, обласному й галузевому рівнях. Ця праця підготувала наступний етап розробки українського корпоративного каталогу періодичних видань. Міжнародний досвід показує необхідність об'єднання зусиль великих і потужних бібліотек та бібліотечних асоціацій, які об'єднались би для розробки єдиної стратегії каталогізації, програмних інструментів та співпраці.

Список використаних джерел

1. Білоус В. С. Корпоративна каталогізація в діяльності бібліотек вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / В. С. Білоус, С. Г. Наугольних. – Режим доступу: <http://www.library.edu-ua.net/id/634>. – Назва з екрана.

2. Вольнец В. Н. Формы интеграции в области автоматизации библиотечно-информационных процессов на примере вузовской библиотеки – НТБ НТУУ «КПИ» [Электронный ресурс] / В. Н. Вольнец, О. А. Санченко. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea98/doc1/doc37.html>. – Загл. с экрана.

3. Зведений електронний каталог періодичних видань бібліотек м. Луганська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.library.lg.ua/ukr/kollegam_sotrudn.php. – Назва з екрана.

4. Зведений електронний каталог періодичних видань бібліотек Маріуполя [Електронний ресурс] // Центральна міська бібліотека м. Маріуполя ім. В. Г. Короленка. – 2003. – Режим доступу: <http://www.ecatalog.name/x/1/x.exe?C21 COM=F&I21 DBN=MARSV&P21 DBN=MARSV>. – Назва з екрана.

5. Зведений каталог періодичних видань бібліотек м. Харкова [Електронний ресурс] // Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. – 2000. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/cgi-bin/wcatalog/irbis?LNG=&C21 COM=F&I21 DBN=SVD&P21 DBN=SV&S21 FMT=&S21 ALL=&Z21 ID=&S21 CNR=>. – Назва з екрана.

6. Зведений каталог періодичних видань, передплачених провідними бібліотеками м. Івано-Франківськ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.if.ua/dbase/periodical.php>. – Назва з екрана.

7. Корпоративна база даних періодики [Електронний ресурс] // Бібліотека Запорізької державної інженерної академії (ЗДІА). – 2003. – Режим доступу: <http://www.library.zgia.zp.ua/ukr/?text=CompanySubscribing>. – Назва з екрана.

8. Корпоративна каталогізація періодичних видань [Електронний ресурс] // Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова. – 2003. – Режим доступу: http://opac.mk.ua/cgi-bin/irbis64_r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=uk&C21 COM=F&I21 DBN=BIBL-&P21 DBN=BIBL&S21 FMT=&S21 ALL=&Z21 ID=&S21 CNR=10. – Назва з екрана; Варюхіна Л. Шляхи та форми співробітництва публічної бібліотеки з професійним співтовариством / Л. Варюхіна // Бібл. форум України. – 2007. – № 4. – С. 46–49.

9. Корпоративний розпис статей з періодичних видань (КОРДБА) [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей. – 2010. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/Catalog.aspx>. – Назва з екрана.

10. Мар'їна О. Ю. Корпоративні бібліотечні проекти як засіб формування соціокомунікаційного середовища / О. Ю. Мар'їна // Вісн. ХДАК. – Х., 2009. – С. 123–130.

11. МАРС. Межрегиональная аналитическая роспись статей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mars.udsu.ru>. – Загл. с экрана.

12. Міжрегіональна корпоративна система каталогізації медичної періодики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.vsmu.edu.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=5-1&limit=1&limitstart=5. – Назва з екрана.

13. Онлайн-служба електронних журналів OCLC: доступ через World Wide Web [Электронный ресурс] // Вестник OCLC. – 1998. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/oclc-98/213-04.htm>. – Загл. с экрана.

14. Племнек А. И. Сводный каталог периодики библиотек России – успешный опыт межрегиональной межотраслевой кооперации [Электронный ресурс] / А. И. Племнек, Н. В. Соколова // Информационные технологии, компьютерные системы и издательская продукция для библиотек, п. Ершово, Одинцовский р-н, Московская обл. (16–20 нояб. 2009 г.) / XIII Междунар. конф. и Выставка «LIBCOM 2009». – М., 2009. – Режим доступа: URL: <http://www.gpntb.ru/libcom9/disk/32.pdf>. – Загл. с экрана.

15. Придніпровський корпоративний каталог (ПКК) [Електронний ресурс] // Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека імені Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія. – 2008. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/pkk/1.htm>. – Назва з екрана.

16. Ресурси бібліотек міста Миколаєва : зведений електронний каталог

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-catalog.mk.ua/>. – Назва з екрана.

17. Сводный каталог периодики библиотек России. Проект «Межрегиональная аналитическая роспись статей». В 2 ч. Ч. 1. Принципы корпоративного взаимодействия, ресурсы и сервисы проекта : метод. пособие / Г. А. Горшкова [и др.]. – СПб. : Изд-во Политех. ун-та, 2008. – 64 с. ; Ч. 2. Методика заполнения полей аналитических библиографических записей на статьи из периодических изданий / Г. А. Горшкова [и др.]. – СПб. : Изд-во Политех. ун-та, 2008. – 60 с.

18. Сводный каталог периодики библиотек России. Проект «Электронная доставка документов» : метод. пособие / В. И. Бородавкина [и др.]. – СПб. : Изд-во Политех. ун-та, 2008. – 176 с.

19. Центрально-Український Кооперативний Каталог (ЦУКК) [Електронний ресурс] // Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського. – 2005. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/cucc/index.html>. – Назва з екрана.

20. A global catalog (OCLC–WorldCat) [Electronic resource] // OCLC (Online Computer Library Center, Inc.). – Mode of access: <http://www.oclc.org/worldcat/catalog/default.htm>. – Title from the screen.

21. Journal sources included in the WorldCat knowledge base [Electronic resource] // OCLC (Online Computer Library Center, Inc.). – Mode of access: <http://www.oclc.org/en-europe/worldcat-local/content/journals.html>. – Title from the screen.

22. Journal access through WorldCat [Electronic resource] // OCLC (Online Computer Library Center, Inc.). – Mode of access: <http://www.oclc.org/worldcat-local/content/journals.en.html>. – Title from the screen.